

TARİHİ TİCARET ROTALARININ ALTERNATİF TURİZM FAALİYETLERİ KAPSAMINDA TURİSTİK DEĞERLERE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ: KRAL YOLU-FRİG VADİSİ'NİN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Hümevra TÖRE BAŐAT²

Alp YURDAKUL³

ÖZET

Dünyada meydana gelen sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmeler turizmin ve turist taleplerinin değişmesine neden olmuştur. Zaman içerisinde kitle turizminin geleneksel öğelerinin turistlerin beklenti ve beğenilerini karşılamaması ve taleplerine uygun seçenek sunamaması; turistleri kendi özel ilgilerine ve beklentilerine uygun alternatif turizm türlerine yöneltmektedir. Ankara, Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya illeri arasında bulunan Frig Vadisi'nin ve bölgeden geçen tarihi ticaret rotalarından biri olan Kral Yolu'nun, alternatif turizm türlerinin gerçekleştirilebilmesi için potansiyel bir alan olduğu düşünülmektedir. Çalışmada bölgenin fiziki, coğrafi, kültürel ve turistik yönleri incelenerek; Frig Vadisi ve Kral Yolu'nun potansiyel çekicilik unsurlarının turistik değerlere dönüőtürülmesine yönelik öneriler geliştirilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, gözlem ve mülakat teknikleriyle veriler toplanmıştır. Veriler toplanırken paydaş teorisine göre bölgenin ilgili paydaşları belirlenmiş ve elde edilen veriler stratejik planlama dikkate alınarak analiz edilmiştir. Analiz yöntemi olarak stratejik planlama sürecine göre durum analizi ve S.W.O.T. analizi kullanılmıştır. Değerlendirmeler sonucunda bölgenin altyapı, üstyapı ve envanter çalışmalarında eksiklikler olduğu ve bu eksikliklerin bölgenin turistik destinasyon olmasını engellediği, bölgenin turistik ürüne dönüştürülebilmesi için belirlenen eksikliklerin giderilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Turizm, Antik Ticaret Rotaları, Kral Yolu, Frig Vadisi, Dağlık Frigya Bölgesi.

¹Bu çalışma, Alp YURDAKUL'un "Tarihi Ticaret Rotalarının Alternatif Turizm Faaliyetleri Kapsamında Turistik Değerlere Dönüştürülmesi: Kral Yolu-Frig Vadisine Yönelik Bir Öneri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon MYO, ORCID: 0000-0003-4064-492X, humeyratore@gmail.com.

³ Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE, ORCID: 0000-0002-0795-9447, alp.yurdakul@icloud.com.

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received:11/06/2021–Kabul Tarihi/Accepted: 23/07/2021

CONVERTING ANCIENT TRADE ROUTES IN SCOPE OF THE ALTERNATIVE TOURISM ACTIVITIES TO THE TOURISTIC VALUES: A SUGGESTION INTENDING TO THE ROYAL ROAD AND THE PHYRIGIA REGION

ABSTRACT

Social, cultural and technological developments in the world have changed tourism and tourist demands for last decades. In time, traditional elements of mass tourism can't satisfy the expectations and tastes of tourists and can't provide suitable options according to their demands. Because of this situation, tourists trend to alternative tourism types appropriate to their interests and expectations. The Phrygian Valley, surrounded by Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar and Kütahya provinces, contains one of the most important ancient trade routes, The Royal Road, which is thought to be a potential area to be managed with alternative tourism types. On this paper, features and situation of ancient trade routes are researched. Additionally, physical, geological, geographical, cultural and touristic characteristics of Phrygian Valley have been examined. Creating some suggestions are aimed that potential charming factors of Phrygian Valley and The Royal Road are converted to touristic value. In the method chapters, data about The Phrygian Valley and The Royal Road are collected with observation and interview techniques of the qualitative research method in the method. During data collecting, stakeholders were determined with The Stakeholders Theory and collected data were analyzed with The Strategic Planning Theory. Analysis was regulated with The S.W.O.T. Analysis and The Situation Analysis. According to the result of assessment, The Phrygian Valley and The Royal Road lacks infrastructure, facility and inventory. Thus, regions have not been converted to tourism destinations. In order to transform the region into a touristic product, the necessity of eliminating the identified deficiencies has emerged.

Keywords: Alternative Tourism, Ancient Trade Routes, The Royal Road, Phrygian Valley, The Highland Phrygia Region.

GİRİŞ

Antik ticaret rotaları, geçmiş dönemlerde tüccarların mallarını başka ülkelerde satmaları için oluşturulmuş yollardır. Yapılan araştırmalara göre, antik dönemde dokuz farklı ticaret yolu ve ticaret rotasının olduğu anlaşılmaktadır. Bu yol ve rotalar sırasıyla şöyledir; İpek Yolu, Baharat Yolu, Kehribar Yolu, Tütsü Yolu, Trans-Sahra Ticaret Yolu, Tuz Yolu, Kalay Yolu, At ve Çay Yolu ve Kral Yolu'dur. İpek Yolu, Baharat Yolu ve Kral Yolu Anadolu'dan geçen ticaret yollarıdır. Antik ticaret rotalarının isimleri, ticaretin olduğu dönemde değil 19. ve 20. yüzyılda arkeolog, yer bilimci ve tarih araştırmacıları tarafından taşınan değerli ürünlerin isimlerine ya da yolun geçtiği bölgenin ismine göre verilmiştir.

Örneğin, İpek Yolu'nun ticaret yolu olarak kullanıldığı dönemlerde doğudan batıya ipek ticaretinin yürütüldüğü güzergah olmasından dolayı Alman yer bilimci ve araştırmacı Baron Ferdinand von Richtofen İpek Yolu (die Seiden Strasse) ismini 1877'de vermiştir (Waugh, 2007: 1-2). Antik ticaret yolları arasında ismi 19. ve 20. yüzyılda verilmeyen tek yol Kral Yolu'dur. Kral Yolu'na bu ismi veren, Antik Yunan'da yaşayan ünlü tarihçi Herodot'tur (Pers İmparatorlarının Anadolu'nun fethinden sonra Kral Yolu'nu askeri güzergah olarak kullanmasından dolayı bu ismin verildiği düşünülmektedir) (French, 1998: 15).

Kral Yolu, günümüzde İran'da bulunan Susa kentiyle Manisa'da bulunan Sart kenti arasında bulunan, Lidya Dönemi'nde ticaret yolu olarak kullanılan, Pers İmparatorluğu döneminde hem ticari hem de askeri geçiş güzergahı olarak kullanılan, İlk Çağ'da kendiliğinden oluşan, yaklaşık 2500 km uzunluğunda olan antik bir ticaret yoludur (Taştan ve Çelebi, 2007: 234). Afyonkarahisar, Ankara, Eskişehir ve Kütahya illeri arasında yer alan Frigya bölgesi ise potansiyel turizm destinasyonlarından. Bölge içinde bulunan peribacaları, ormanlar, göller, yürüyüş rotaları, anıtlar, mabetler, antik Kral Yolu ve Frigya, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinden kalma tarihi pek çok eser bölgenin turizm potansiyelini oluşturmaktadır.

Frig Vadileri, uzun zaman önce oluşan volkanik hareketler nedeniyle meydana gelen pek çok yüzey şekillerinden oluşmaktadır. Volkanik faaliyetlerin, Türkiye'de yer şekilleri oluşumunda önemli katkıları vardır. Türkiye'de 3. Zaman'da faaliyet gösteren volkanlar, 3. Zaman'ın sonlarında faaliyetlerini arttırmıştır. Bu faaliyetler çeşitli bölgelerde volkanik arazilerin oluşmasına yardımcı olmuştur. Bu volkanik arazilerden biri de Afyonkarahisar ilidir (Pamir, 1948: 142; Kılıç, 1957: 116). Afyonkarahisar ili içerisinde bulunan volkanik bölgelerdeki ignimbirit volkanik kayalardan oluşan volkan tüfleri, rüzgar ve sel suları gibi dış kuvvetlerin de yardımıyla aşınmaya uğramışlardır. Zaman içerisinde aşınan volkan tüfleri peribacalarına dönüşmüşlerdir (Akkuş, 1998: 84; Şahin, 2006: 30; Erinc, 1996: 488-489). Afyonkarahisar ili içerisinde bulunan Frig Vadileri bölgesinde yoğunlaşan peribacaları, turistik çekiciliğe sahip unsurlardır. Bu unsurların benzerleri Nevşehir ilinde bulunan Göreme ve Avanos bölgelerinde de görülmektedir (Güngördü, 2003: 23). Bu bölgeler Frig Vadileriyle kıyaslandığında daha çok turist çeken bölgelerdir (Atalay, 1997: 442).

Geniş bir alana sahip olan Frigya Bölgesi, pek çok alternatif turizm türünün aktif bir şekilde yürütülebilme potansiyeline sahip olmasına rağmen henüz aktif bir turizm destinasyonuna dönüştürülememiştir. Her ne kadar Frigya Bölgesi Cumhurbaşkanlığı 100 Günlük Eylem Planı kapsamına alınmış olsa da alan içerisinde define avcılarının tarihi eser niteliğindeki pek çok taşınmaza zarar vermesi ve bölge içi denetimlerin yetersiz olması Frigya Bölgesi'nin turizm geleceğini tehlikeye atmaktadır (TCC, 2018). Bu olumsuzluklardan etkilenebilecek bir diğer alan da Kral Yolu'dur. Kral Yolu, Pers İmparatorluğu'ndaki Susa şehrinden Manisa'daki Sart şehrine kadar uzanan antik bir ticaret yoludur.

Yaklaşık 3000-3500 yıllık bir tarihe sahip olan Kral Yolu'nun izleri pek çok yerde ortadan kaybolmuş olsa da Frigya Bölgesi'nde hala görülmektedir. Dünya'da sayıları çok az olan antik ticaret rotalarının bir kısmı turistik ürüne dönüştürülerek koruma altına alınmıştır.

Bu çalışmada Frig Vadisi ve Kral Yolu üzerinde alternatif turizm türleri gözönüne alınarak tarihi ticari rotaların turistik değere dönüştürülebilmesi için öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Kral Yolu ve Frigya Bölgesi'nin özellikleri tarihi, coğrafi ve kültürel açıdan incelenerek araştırma ve yöntem kısımları oluşturulmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve mülakat teknikleri kullanılmıştır. Bulgular kısmında bölge için SWOT analizi yapılarak; Frigya Bölgesi'nin üstünlükleri, zayıflıkları, fırsat ve tehdit oluşturabilecek yönleri tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda bölgenin potansiyelinin oldukça yüksek olduğu ve Kral Yolu'da dikkate alınarak bir çok rotanın oluşturulabileceği, geziler ve alternatif turlar düzenlenebileceği, sanatsal ve sportif etkinliklerle turistik ürün açısından önemli bir nokta olacağı görülmektedir. Bu destinasyonun turistik ürüne dönüşmesinde bölgenin altyapı, üstyapı ve envanter çalışmalarında eksiklikler olduğu ve bölgenin turistik ürüne dönüştürülebilmesi için belirlenen eksikliklerin giderilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kral Yolu

Kral Yolu, günümüzde İran'da bulunan Susa kentiyle Manisa'da bulunan Sart kenti arasında, Lidya Dönemi'nde ticaret yolu olarak kullanılan, Pers İmparatorluğu döneminde hem ticari hem de askeri geçiş güzergahı olarak kullanılan, İlk Çağ'da kendiliğinden oluşan, yaklaşık 2500 km uzunluğunda olan antik bir ticaret yoludur (Taştan ve Çelebi, 2007: 234). Yapılan araştırmalara göre, Kral Yolu'nun isim babası Herodot'tur. Herodot'un (İÖ 484-425) anlatımına göre, Kral Yolu üzerinden, Sart şehrinin doğu kanadından ilerlendiğinde Frigya bölgesine ulaşılmaktadır. Frigya bölgesi geçildikten sonra Kızılırmak kıyılarına, Kızılırmak'ın devamı Kapadokya'ya çıkmaktadır. Kapadokya üzerinden devam edildiğinde Çifte Kapılara, Çifte Kapılardan ise Kilikya'ya varılmaktadır. Kilikya üzerinden ilerlendiğinde Fırat Nehri'ne, Fırat Nehri geçildiğinde Nusaybin'e, Nusaybin üzerinden İran'da bulunan Shush kentine, oradan da Susa'ya ulaşılmaktadır. Ancak French (1998), Persli Serkes'in (Xerxes) fetih yolunu (Kral Yolu) tarif ederken Kral Yolu'nun Sart'tan değil Aydın'ın Söke ilçesinde bulunan Yeniköy beldesinde başladığını, Büyük Menderes Irmağı'nın geçilerek Denizli'nin Sarayköy ilçesine, Sarayköy'den Buldan'a, Buldan'dan da Sart kentine ulaşıldığını söylemektedir. Sart kentinden hareket edilerek Cydrara (Serinyayla köyü olduğu düşünülmektedir) üzerinden Honaz'a, Honaz'dan Afyon'da bulunan Acıgöl'e gidilerek Frigya bölgesine geliniyordu. Acıgöl üzerinden Dinar'a, Dinar'dan Polatlı'ya (Gordion) gidiliyor, Polatlı üzerinden Aksaray'a, Aksaray'dan Nevşehir'deki Bozca köyü; bu köyün aynı zamanda Kızılırmak üzerinden geçiş güzergahı olduğu biliniyordu. Bozca köyü üzerinden Kayseri'ye ulaşılarak Çift Kapılar bölgesine (Kilikya Ermeni Krallığı sınırı) doğru hareket ediliyordu.

Çift Kapılar (Karahan Beli ile Gavur Geçidi'ne denilmektedir) üzerinden Malatya'ya, oradan da Fırat Nehri'ne (Elazığ-Habibuşağı köyü) geçilmekteydi. Buradan Maden-Ergani (Diyarbakır) üzerinden Nusaybin'e ve oradan Shush ardından Susa'ya ulaşılmaktaydı. Atinalı tarihçi Ksenophon'a (İÖ 430-350) göre Pers İmparatoru Kiros'un (Cyrus) Lidya'yı fetih yolu olan Kral Yolu, Sart kentinden başlayarak Dinar, Şuhut, Afyon ve Polatlı'ya devam etmektedir. Polatlı'dan Kapadokya'ya, Kapadokya'da Kızılırmak üzerinden Kilikya, Mezopotamya ve Susa kentine gidilmekteydi. Yunan coğrafyacı Strabon'a (İÖ 64-İS 24) göre ise Kral Yolu, Efes'ten başlayarak Aydın'da bulunan Tekin köyü, Aydın merkezi, Sultanhisar ve Azizabat köyü üzerinden Frigya, Kilikya ve Susa'ya gidiyordu (French, 1998: 15-22; Young, 1963: 348; Sir Ramsey, 1897: 102).

Kral Yolu'nun İlk Çağ Dönemi'nde üç ayrı devlet için önemli olduğu düşünülmektedir. Bu devletlerden ilki Lidyalılardır. Lidyalılar, İÖ 1200'de Batı Anadolu'da kurulan ve merkezi Sart kenti olan Antik Çağ devletidir. Lidyalılar, Kral Yolu aracılığıyla doğu devletleriyle kereste, bakır, kalay, gümüş ve çeşitli ürünlerin ticaretini yapmışlardır (De Bloisve Van Der Spek, 2008: 53-55; Greenewalt Jr vd. 2003: 12-15; Roosevelt, 2009: 11-31; Gür, 2007: 35-37; Akurgal, 1995: 195). Diğer önemli medeniyet ise Friglerdir. Frigler (Herodot Brigler olarak anlatılmaktadır), İÖ 1200-1000 yılları arasında Balkanlar üzerinden Trakya'dan Kızılırmak yayı üzerinde bulunan Kapadokya'ya yerleşmişlerdi. Trakya üzerinden Anadolu'ya göç etmelerini kolaylaştıran en büyük etmen, bölgede bulunan Truva'nın düşmüş ve Hititlerin yıkılmış olmasıydı. Ancak, yerleştikleri dönemde bölgede Asur akınlarının sürmesi Friglerin Polatlı'ya doğru göç etmesine neden olmuştur. Yine bu dönemde Polatlı'da bulunan Gordion kentini başkent yapmışlardır (Gür, 2007: 30-34; Roller, 2011: 560-574; Tüfekçi Sivas, 2008: 9-14; Uçankuş, 2002: 15-19; Kuhrt, 2009: 242-249; Akurgal, 1995: 191-195; Sir Ramsey, 1897: 747-755). Kral Yolu'nun son medeniyeti Pers İmparatorluğu'dur. Günümüzde İran coğrafyasının Mezopotamya'ya yakın olması ve coğrafya içerisinde pek çok doğal kaynağın bulunması Antik Dönem'de çeşitli kavimlerin bulunduğu bir yer halini almıştı. Aynı dönemde Kral Yolu askeri ikmal güzergahı olarak kullanılmaya başlandı (Katouzian, 2009: 3-7; Curtis ve Stewart, 2010: 7-23; Diakov ve Kovalev, 2008: 212-222; Curtis, 1989: 37-48).

1.2. Frig Vadisi-Dağlık Frigya Bölgesi

Afyonkarahisar ili ve çevresi tarih boyunca geçiş noktası olarak kullanılmış, doğu ile batı ve kuzey ile güney arasında köprü görevini üstlenmiştir. Bölgede stratejik bir noktaya sahip olan Afyonkarahisar ili ve çevresi, Anadolu coğrafyasına sahip olmak isteyen her medeniyet için öncelikli ele geçirilmesi gereken bölge olarak görülmüştür. İÖ 301 yılında yapılan İpsos Savaşı, 1176 yılında yapılan Miryokefalon Savaşı ve 1922 yılında yapılan Büyük Taarruz Savaşı gibi pek çok savaşa ev sahipliği yapmıştır. Hititler, Arzava seferine Afyonkarahisar üzerinden geçmiş, Frigler bu bölgeyi yurt edinmiş, Persler merkezlerini Dinar olarak benimsemiş,

Romalılar ticaret yolunu bu bölge üzerinden şekillendirmiş, Bizanslılar Emirdağ'ı askeri üs olarak değerlendirmişler, Araplar ve Türkler tüm Anadolu'nun fethedilmesi için önce Afyonkarahisar'a saldırmış, Selçuklular bu bölgeyi üs olarak kullanmış, Osmanlı Devleti Karamanoğullarını yıkmak için bu bölgeden saldırmış ve Anadolu'da egemenliğini perçinlemek isteyen Yunan kuvvetleri Afyonkarahisar ve çevresini üs olarak kullanmışlardır. 500 yıllık Hitit egemenliğinden sonra Afyonkarahisar ve çevresine yerleşen Frigler, bu bölgede kendi kültürlerine ait pek çok eser bırakmışlardır. Yapılan arkeolojik kazılarda ve çalışmalarda Seydiler, Ayazini, Göynüş Vadisi ve Döğer Bölgeleri'nde Açık Hava Tapınakları, Frig Kaya Anıtları, Ana Tanrıça Kibele Kabartmaları, Aslan Kabartmaları, içerisinde mezar odalarının bulunduğu çeşitli Tümülüsler, Fibula, süs plakları, hamam tasları, mobilya parçaları ve demirden yapılmış ok uçları bulunmuştur (Yüksel, 2007: 12-14).

Frigya Kültür ve Termal Turizm Gelişim Bölgesi, Sağlık Turizmi ve Termal Turizm ile Turizmde Karayolu Ulaşımında Güvenliğin ve Erişim Kapasitesinin Arttırılması başlıkları altında Frig Vadilerini doğrudan ya da dolaylı şekilde ilgilendiren konular da vardır. Buna göre Kültür ve Turizm Bakanlığı (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007: 52-72; Özdemir ve Kervankıran, 2012: 136-137):

- Frigya Turizm Gelişim Bölgesi önemli bir doğa ve kültür turizmine sahiptir. Kültür turizmine yönelik bu potansiyel kazı, restorasyon, alan düzenlemeleri ve benzeri çalışmalarla turizme kazandırılacaktır.
- Bölgenin diğer turizm türleri ile entegrasyonu sağlanacak ve Frigya Turizm Gelişim Bölgesi'nde, ulaşım bağlantılarının çeşitlendirilmesi ve niteliklerinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar yapılarak büyük çaplı Termal Turizm Kentleri gerçekleştirilecektir.
- Bölgede, mevcut konaklama kapasitesinin termal, kültür ve eko-turizme yönelik yapılacak planlama ve uygulamalarla arttırılacaktır.
- Turizmde ihtisaslaşan yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde yarışan marka turizm bölgelerinin tespiti yapılacak ve bu alanlar Turizm Merkezi ve Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilan edilecektir.
- İlan edilen alanlarda planlı bir gelişim gerçekleştirilmesi için fiziki planlar tamamlanacak ve bu planlarda alternatif turizm türlerinin nitelikli bir biçimde gerçekleştirilmesi hedeflenecektir.
- Turizmin çeşitlenmesi ve tüm yurda yayılması kapsamında ana bölünmüş yol güzergâhlarının fizibilite ve uygulama projeleri gerçekleştirilecektir. Bu projeler kapsamında Ankara-Afyonkarahisar-Uşak-İzmir hattı ve Afyonkarahisar-Kütahya-Bursa-Balıkesir (Bursa-Erdek) hattı oluşturulacaktır.

- Öncelikli olarak dört bölge için termal turizm master planı hazırlanacaktır. Bu dört bölgeden biri olan Frigya Bölgesi'nde, Afyonkarahisar, Ankara, Uşak, Kütahya ve Eskişehir illeri vardır. Bu bölgelerde termal turizm merkezleri belirlenecek ve termal turizmin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesine yönelik stratejiler hayata geçirilecektir.

Kerimoğlu ve Çıracı (2008) tarafından yapılan Sustainable Tourism Development and A Governance Model for Frig Valley isimli makalede yazarlar muhtemel modelin bölgeler arası ağ bağlantısını ve kurumsal partnerliğin geliştirmesi amaçlanmıştır. Çalışma için anket yöntemi kullanılmış ve sonucunda kurumların ve kişilerin de benzer bir çalışma modelini oluşturmak istedikleri ortaya çıkmıştır.

Aşılıoğlu ve Memlük (2010) tarafından yazılan Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi isimli makalelerinde Dağlık Frigya Bölgesi'nde kültür mirası alanlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacına ulaşabilmesi adına yazarlar tespit ve tecili yapılmış kültürel unsurları sayısal haritalara işlemişler ve Simon Prosedürüne göre önem sırası dikkate alınarak puanlama yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda, kültürel unsurlar olduğu alanları ön plana çıkarılmıştır.

Konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde; Seyhan (2014) tarafından yazılan Frigya Bölgesi'nin Kültürel Miras Kapsamında Değerlendirilmesi isimli yüksek lisans tezinde yazar, bir kültürel miras modeli oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda yerel halk, yerel yönetimler ve turistlerden oluşan görüşmeciler grubundan görüşme yöntemiyle veriler elde etmiştir. Elde edilen verileri alan yazınından ulaşılan verilerle değerlendirmiştir. Yapılan işlem sonucunda var olan kültürel miras geliştirme modelinden faydalanarak beş adımlı kültürel miras modeli oluşturulmuştur. Oluşturulan model hakkında ilgili görüşmecilerle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve modelin bölgeye katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

Doğantan (2014) tarafından yazılan Frigya Bölgesi'ne Alternatif Konaklama Tesisi Önerisi: Karavancılık isimli yüksek lisans tezinde yazar, Dağlık Frigya Bölgesi'nde bulunan Karaören ve Yapıldak Baraj Göletleri çevresinde belirlenen alanların Kamp-Karavan Turizmi için uygunluğunun değerlendirilmesi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda gözlem, görüşme ve Delfi yöntemleriyle veri elde etmiştir. Delfi yöntemiyle kamp-karavan turizmine uygun destinasyonların sahip olması gereken özellikleri belirlemiş, gözlem ve görüşme yöntemleriyle bölge için değerlendirmelerde bulunmuştur. Çalışmanın sonucunda her iki bölgenin de kamp-karavan turizmi için uygun olduğu ancak bölgede bu durumu desteklemek için üstyapı olanaklarının artırılması gerektiği belirlenmiştir.

Ekiz ve Yazıcı (2016) tarafından Termal Turizmde Farklı Bir Destinasyon: Jeo-Turizm (Afyonkarahisar Örneği) isimli çalışmada Frigya Bölgesi'nin jeo-turizm potansiyelinin önemi ve gerekliliğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Alanda arazi çalışması yapılmış ve bölgede termal turizm ve jeo-turizmin bir arada kullanılması sonucuna varılmıştır.

Özkaymak, Yıldız, Karabaşoğlu, Bağcı ve Başaran (2017) tarafından gerçekleştirilen Seydiler (Afyonkarahisar) ve evresinin Jeo-Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi isimli makalede yazarlar, Frigya Bölgesi içerisinde bulunan Seydiler kasabası ve çevresinin jeo-turizm potansiyelini belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçlar doğrultusunda yapılan araştırmalarda var olan yedi doğal oluşumun Jeo-Sit zellikleri taşıdığı ve bu alanların jeo-turizm açısından önemli olduğu sonucuna varmışlardır.

Yüksek, İstanbullu Dinçer ve Dinçer (2017) oluşturdukları Seyitgazi İlçesi Paydaşlarının Sürdürülebilir Turizm Farkındalıkları isimli bildiri de amaç, Frigya Bölgesi içerisinde bulunan turizm kaynaklarını belirlemek ve paydaşların dűřüncelerini anlamaktır. Çalışmanın sonucunda paydaşlarla görűřülerek bir S.W.O.T. analizi oluşturulmuştur.

Bektöre, Korkmaz, Erşen ve Atak (2018) tarafından yazılan Frig Vadisi Potansiyel Kamp Alanları ve Rotalarının CBS Aracılığıyla Belirlenmesi isimli makalede yazarlar Dağlık Frigya Bölgesi'nde kamp-karavan turizmine uygun alanların belirlenmesini amaçlamışlardır. Coğrafi Bilgilendirme Sistemleri vasıtasıyla alanlar belirlemişlerdir. Sonucunda bölge içerisinde uygun yerler için rotalar belirlemişlerdir.

Yurdakul ve Töre Bařat (2018); Antik Rotaların Turizm Açısından Yeniden Canlandırılması: Kral Yolu-Frig Vadisi için Frig Yürüyűř Yolu Önerisi isimli bildiri de yazarlar Frig Vadisi'nin turizm potansiyelini arttırmayı ve bölge içerisindeki unsurları gelecek nesillere aktarmayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda, Kral Yolu ve Frig Vadilerinin tanıtılmasının turizm potansiyelini arttıracadı sonucuna ulaşmışlardır.

2. ARAşTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Stratejik planlama, önceden belirlenen stratejileri hayata geçirmek için organizasyonu yapılmış metotları oluşturmak ve örgütün hedeflerine ulaşması için yeni stratejilerin yaratılma sürecidir (Russel ve Russel, 2005: 10). Stratejik planlama yapılırken bu süreçte amaçları içeren sonuçlar, vizyon, strateji, amaçlar, değer önerisi, işletme modeli gibi kavramlar dikkate alınır (Abraham, 2012: 13). Bunların dışında örgüte ait ilke ve değerler, i ve dış evre analizi, SWOT analizi, eylem planları, performans ölçümü gibi faktörler de analiz edilebilir. Analizin tablosu şu şekildedir (DPT, 2006: 5):

Tablo 1: Stratejik Planlama Süreci

<ul style="list-style-type: none"> Plan ve Hazırlanma Paydaş Analizi SWOT Analizi	Durum Analizi	Bulunulan Yer
<ul style="list-style-type: none"> Kurulma ve Ortaya Çıkma Nedeni Temel Kavramlar	Görev ve İlkeler	Hedeflenen Yer
<ul style="list-style-type: none"> Hedeflenen Nokta	Vizyon	
<ul style="list-style-type: none"> Orta Vadeli Amaçlar Özel, Somut ve Makul Hedefler	Amaç ve Hedefler	
<ul style="list-style-type: none"> Amaç ve Hedefe Erişme Yolları	Planlar	Hedeflenen Noktaya Ulaşma Yolları
<ul style="list-style-type: none"> İş Planı Maliyet Hesabı Performans Bütçe Hesabı	Uygulama ve Proje	
<ul style="list-style-type: none"> Rapor Oluşturma Mukayese	Gözlem	Değerlendirme
<ul style="list-style-type: none"> FeedBack Ölçeği Belirleme Performans Sonuçları Sonuç-Değerlendirme	Ölçme-Değerlendirme	

Stratejik planlama, pek çok sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de örgütün hedeflerine ulaşabilmesi adına uygulanan yöntemlerden biridir. Yapılan araştırmalar neticesinde stratejik planlamanın pek çok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlar aşağıda şu şekilde sıralanmıştır (Simerson, 2011: 4-5);

- Kısa vadede fazlasıyla ihtiyaç duyulan yoğunlaşma ve yöntemi sağlar.
- Pazarı yönetecek temel kararların alınması için yeni organizasyonlara izin verir.
- Tanımlanan, belirlenen ve süre verilen sürecin gözden geçirilmesi için var olan organizasyonlara izin verir.
- Organizasyonun geçmişi, bugünü ve geleceğiyle ilgili stratejik bir şekilde düşünme ve bir adım geri atma fırsatı verir.
- Organizasyonun müşterilerin ve ortakların ihtiyaç ve beklentilerini karşılama yeteneğine ve bunlarla ilgili sorulara cevap verilmesine izin verir.
- Organizasyonun geleceğini gözden geçirme ve sorgulama şansı verir.
- Belirlenen amaçlara erişmeye ve organizasyonun stratejik niyetine yardımcı olan taslak, taktik ve stratejilerin belirlenmesine izin verir.

-Optimal başarıya ulaşılması için ihtiyaç duyulan kaynakların belirlenmesini sağlayan organizasyona erişim fırsatı verir.

-Beklenmedik durumların çözümünün nasıl belirleneceğini kararlaştıran avantajların belirlenmesine ve organizasyonun performansını etkileyebilecek muhtemel olmayan, beklenmedik ya da planlanmamış olumsuz durumların ortaya çıkartılmasına izin verir.

-Çeşitli paydaş gruplarına sahip organizasyonların sunulmasını seçmenin yanı sıra yaygın seçenekli organizasyonların girişi, yönetilmesi ve içerilmesi için gerekli uygun ortamları temin eder.

Yapılan çalışmada, Frig Vadileri ve Kral Yolu'nun turistik değere dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda alternatif turizm türleri arasında bulunan kültür turizmi, kültürel miras turizmi, ipek yolu turizmi, gastronomi turizmi, atlı doğa yürüyüşü, ekoturizm, rekreasyonel turizm ve inanç turizminin bölge içerisinde potansiyeli olduğu için bu türlere yönelik araştırma soruları hazırlanmıştır. Araştırmanın alt amacı ise, bölgede yaşayan yerel halkın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel unsurlarını geliştirmek ve arttırmaktır. Yerel halkın bölgede tarım ve hayvancılık üzerine bir ekonomi faaliyeti yürüttüğünden turizm girdileriyle gelirlerinin artırılması ve turizmin bölgede yakın zaman içerisinde yeni fırsatlar oluşturmaya başlamasından dolayı bölgede turizmin geliştirilmesi için incelemeler yapılmıştır.

Araştırma, turizme yakın zaman içerisinde kazandırılmaya çalışılan Frig Vadileri ve Kral Yolu üzerinde yürütülmektedir. Bölge içerisinde çok sayıda somut kültürel miras unsurlarının bulunması ve bölgenin Kapadokya'ya benzer doğal ve kültürel unsura sahip olması çalışmayı önemli kılmaktadır. Bölgede bulunan doğal ve kültürel unsurların korunması ve güçlendirilmesi amacı taşıdığından turizm faaliyetleri için önem arz etmektedir. Bölge içerisinde Frig, Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi'ne ait pek çok kültürel unsur bulunmaktadır. Ayrıca, bölge içerisinde muhtelif yerlerde doğal unsurlar da yer almaktadır. Bu unsurlar hem defineciler hem de bilinçsiz kullanım yüzünden zarar görmektedir. Zararların minimize edilmesi ve faydanın artırılıp güçlendirilmesi için caydırıcı önlemler ve yerel halkın bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada ulaşılan veriler gözlem ve görüşme yöntemleriyle elde edilmiştir. Nitel yöntemler, belli bir konu üzerinde araştırma yapılmasıyla o konunun "Ne kadar" ya da "Ne kadar iyi" olduğunu ortaya çıkartan bir yöntemdir (Büyüköztürk vd. 2008: 200). Gözlem, önceden belirlenmiş kişi, yer, olay, nesne, durum ve olguya ait bilgilere ulaşmak için belirli kriterlere göre yapılan araştırmadır (Karasar, 1995: 156; Yıldırım ve Şimşek, 2003: 127). Görüşme, önceden belirlenmiş amaçlara ulaşmak için araştırma konusu hakkında bilgi sahibi olan kişi veya deneklerle soru sorma ve yanıt alma şeklinde oluşturulan, karşılıklı ve etkileşimli bir veri toplama sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 93-99).

Araştırmanın öncelikli kısıtı paydaşlardır. Görüşme yapılan paydaşların belirlenmesi, randevu alınması ve görüşmelerin gerçekleşmesi oldukça uzun zaman almıştır. Görev aldıkları kurumlara ya da buldukları lokasyonlara erişilmesi, katılımcılarla belirli bir süre zarfı içerisinde görüşmelerin yapılması, iletişim ve maliyet anlamında diğer kısıtlamaları oluşturmaktadır.

Araştırmanın evrenini Afyonkarahisar ili içerisinde bulunan İhsaniye belediyesi, il merkezi ve İhsaniye ilçesine bağlı köylerde bulunan yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, karar vericiler ve yerel halk oluşturmaktadır. Bu kişilere telefon ve e-mail yolu ile ulaşılarak randevu alınmış ve ziyaret edilerek görüşmeler yürütülmüştür. Toplam görüşülen paydaş sayısı 20'dir. Görüşme yapılan paydaşlar, araştırma yapılan konuya ve bölgeye hakim, bölge hakkında yeterli bilgiye sahip ve görüşlerine önem verilen kişiler arasından seçilmiştir.

Paydaş, örgütün belirlenen amaçlara ulaşması için örgüte çeşitli durumlarda fayda sağlayabilen çıkar ve beklentilere sahip her kişi, kurum ve kuruluşlardır (Demirel, 2013: 150; Freeman vd. 2010: 24-25; Friedman ve Miles, 2006: 13). Görüşme yapılması uygun kişiler belirlendikten ve soru formunun oluşturulmasından sonra bu kişilere telefon ve e-posta ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Randevu alma esnasında bazı paydaşlar hem buldukları kurumların hem de kendi adlarının paylaşılmamasını istediklerinden bu görüşmecilerin bazı bilgilerine yer verilmemiştir. Randevu alma esnasında görüşmecilere araştırmanın konusu, önemi ve amacı hakkında bilgiler verilmiştir. Randevu vermeyi kabul eden paydaşlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne ve İl Tarım ve Orman Müdürlüğüne bağlı yetkililerin Kamu Kurumları paydaşları grubuna birlikte alınması ve İhsaniye Kaymakamlığına bağlı Turizm Ofisi yetkililerinin AR-GE paydaş grubu oluşturulması uygun görülmüştür.

Yüz yüze yapılan görüşmelerde, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Her görüşmeciye verdikleri cevaba istinaden görüşme soru formunda olmayan bağımsız sorular sorulmuştur. Bu şekilde araştırma konusu hakkında daha fazla veri elde etme amacı güdülmüştür. Görüşme soru formunun oluşturulması sürecinde literatür taraması ve uzman kişilerin görüşleri dikkate alınmıştır. Ayrıca, görüşme soru formunun oluşturulma aşamasında akademisyenlerin fikirleri alınmış ve Frig Vadileri ve Kral Yolu'nun turizm potansiyeliyle Alternatif Turizm türlerinin ilkeleri dikkate alınarak belirlenen paydaşlara yöneltilen sorular oluşturulmuştur.

Görüşme süreci öncesinde belirlenen paydaşlar şu şekilde sıralanmıştır;

- İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
- İhsaniye Kaymakamlığı
- İhsaniye Belediyesi
- İl Tarım ve Orman Müdürlüğü
- Girişimciler

- Yerel Halk
- Yerel Rehberler
- FRİGKÜM
- Acentalar

Tablo 2: Paydaş Grupları ve Paydaşlara Ait Bilgiler

Paydaşlar	Görüşmeci	Meslek	Yaş	Eğitim	Cinsiyet
Yerel Yönetimler	G.1	İhsaniye Kaymakamı		Lisans	Erkek
	G.2	İhsaniye Belediye Başkanı	49	Önlisans	Erkek
Üniversite	G.3	Afyon Kocatepe Üniversitesi-Akademisyen	37	Lisansüstü	Erkek
	G.4	Ankara Üniversitesi-Akademisyen	52	Lisansüstü	Erkek
Yerel Girişimciler	G.5	Girişimci	66	İlkokul	Kadın
	G.6	Girişimci	41	Lise	Erkek
Kamu Kurumları	G.7	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü-Şef	42	Lisans	Kadın
	G.8	İl Tarım ve Orman Müdürlüğü-Orman Mühendisi	33	Lisans	Erkek
Ar-Ge	G.9	İhsaniye Kaymakamlığı Turizm Ofisi-Memur	32	Lise	Erkek
	G.10	İhsaniye Kaymakamlığı Turizm Ofisi-Memur	26	Lisans	Erkek
Yerel Rehberler	G.11	Doktor	40	Lisansüstü	Erkek
	G.12	Emekli Sosyolog	74	Lisans	Erkek
Yerel Halk	G.13	Muhtar	64	Lise	Erkek
	G.14	Emekli Asker	48	Lise	Erkek
Gezginler	G.15	Memur	53	Lise	Erkek
	G.16	Makinist	36	Lisans	Erkek
	G.17	Emekli	61	Lisans	Erkek
	G.18	Serbest Meslek	28	Lisans	Erkek
	G.19	Emekli Arkeolog	68	Lisans	Erkek
Acenta	G.20	Acenta Sahibi	30	Lisans	Erkek

Paydaşlarla yapılan görüşmelerin sonuçlarına göre, paydaşların %60'ı kamu sektöründe, %40'ı özel sektörde çalışmaktadır. Görüşme yapılan grubun yaş ortalaması yaklaşık 46,5'tir. Görüşme yapılan paydaşların %90'ı erkek ve %10'u kadındır. Paydaşların %50'si lisans, %25'i lise, %15'i lisansüstü eğitim, %5'i ön lisans ve %5'i ilkokul diplomasına sahiptir. Ayrıca, paydaşların %45'i turizmle doğrudan ilişkili olup, %50'si doğa ve doğa sporlarıyla doğrudan ilişkilidir.

4. BULGULAR

Paydaşların büyük çoğunluğu *Frig Vadisi’ni turizm açısından geçmişi, günümüzdeki hali ve gelecekteki muhtemel durumunu değerlendirir misiniz?* sorusuna, geçmişte turizme dair hiçbir şey yoktu, günümüzde geçmişine göre daha iyi durumda ancak potansiyeli olduğu için geleceğinden umutluyum şeklinde cevap vermişlerdir.

Neden Frig Vadisi bugüne kadar turistik destinasyona dönüştürülemedi? Dönüştürülmesi için neler yapılabilirdi? sorusuna paydaşların verdiği yanıtlar, yoğunluk sırasına göre, tanıtım eksikliği, altyapı eksikliği, termal turizmin gölgesinde kalması ve arazinin geniş olması şeklinde oluşmuştur. *Turistik destinasyona dönüştürülme yöntemleri* sorulduğunda paydaşların yanıtları destinasyon pazarlaması, yatırım, altyapı ve 10 yıllık master planı şeklinde olmuştur. Ayrıca, G11 uygun konaklama ve turizm modeli olmalı, G16 yerel halk bilinçlendirilmeli ve G19 kendi kendine olur cevaplarını vermiştir.

Frig Vadisi’yle Kral Yolu arasında ilişki olduğunu düşünüyor musunuz? sorusuna paydaşlar çoğunlukla ilişki var cevabını vermiştir. *Kral Yolu’nun bilinmesi Frig Vadisi’ni daha değerli hale getirir mi?* sorusuna paydaşların çoğu değerli hale getirir cevabını vermişlerdir. *Frig Vadisi’yle Kral Yolu’nun kesiştiği kısımlar turistik destinasyona dönüştürülebilir mi?* sorusuna paydaşların çoğu evet cevabını vermiştir.

Yerel halkın turizme bakış açısı nasıldır? sorusuna paydaşların yarısından fazlası sıcak bakıyorlar, cevabını vermiştir. *Turizm yerel halka yeni iş fırsatı yaratır mı?* sorusuna ise tüm paydaşlar yaratır cevabını vermiştir.

Frig Vadisi’nde hangi turizm türlerine yönelik faaliyetler uygulanmaktadır? sorusuna paydaşlar yoğunluk sırasıyla eko-turizm, inanç turizmi, spor turizmi, kültür turizmi, kamp-karavan turizmi, termal turizm, etkinlik turizmi, kuş gözlemciliği, jeo-turizm ve G3 deniz turizmi hariç hepsi yapılıır cevabını vermiştir. *Başka hangi turizm çeşitleri yürütülebilir?* sorusuna paydaşlar genellikle çiftlik turizmi, gastronomi turizmi, etkinlik turizmi, balon, kültür turizmi, kamp-karavan turizmi, spor turizmi, kış turizmi, jeo-turizm, hava sporları turizmi, kuş ve kelebek gözlemciliği ve inanç turizmi cevaplarını vermiştir. Ayrıca, paydaşlardan G4 yoga ve kişisel gelişim kursları, G9 cittaslow ve G15 sürdürülebilir turizm cevabını vermiştir.

Frig Vadisi’nde turistik değerlere yönelik hangi envanter çalışmaları yapılıyor? sorusuna paydaşların çoğu koruma-bakım yok cevabını vermişlerdir. *Frig Vadisi’nde turizm gelişirse olumlu katkısı olur mu?* sorusuna paydaşların büyük çoğu olumlu olur yanıtını vermişlerdir. Ayrıca, paydaşlar çoğunlukla restorasyon yok, altyapı yok ve çevre koruması yok yanıtlarını vermişlerdir. *Turizm Frig Vadisi’nde gelişirse zararı olur mu?* sorusuna paydaşların yarıya yakını planlı gidilirse olmaz, geri kalanı ise zararlı olmaz, yerel halk bilinçlenirse olmaz, iyi bilinirse olmaz ve zararlı olur cevaplarını vermişlerdir.

Bölgede bulunan altyapı olanakları yeterli seviyede midir? sorusuna paydaşların yarısından fazlası yetersiz cevabını vermiştir. **Frig Vadisi'nde konaklama imkanı var mı?** sorusuna paydaşların yarısı konaklama var, gerisi ise planlanan var, az sayıda var ve civar yerlerde var yanıtlarını vermiştir. **Karayolu ve toplu taşıma imkanı var mı?** sorusuna paydaşların büyük çoğunluğu her ikisi de var, cevabını vermiştir. **Ulaşım ile ilgili haritalarda işaretlemeler, bilgi panoları ve yönlendirmeler yeterli mi?** sorusuna paydaşların çoğu yetersiz, cevabını vermiştir.

Frig Vadisi'nde mola noktaları oluşturuldu mu? sorusuna paydaşların çoğu var ama yetersiz cevabını vermiştir. **Mola noktalarının temel niteliklerini olmalıdır?** sorusuna paydaşlar yoğunluk sırasına göre temel ihtiyaçları karşılamalı, yöresel ürünler olmalı ve bütçeye göre ürünler olmalı cevaplarını vermiştir.

Frig Vadisi'nde acente, tur satışı ve rehberlik hizmetleri var mı? Yeterli düzeyde hizmet verdiklerini düşünüyor musunuz? sorularına paydaşların çoğunluğu var ama hizmetleri yetersiz cevabını vermiştir. **Frig Vadisinde rekreasyonel faaliyetler kapsamında hangi aktiviteler yürütülüyor?** sorusuna paydaşlar yoğunluk sırasına göre yürüyüş rotaları, bisiklet, bot turları, trekking, ATV turları, kano, foto safari, oryantiring ve kaplıca cevaplarını vermişlerdir.

Frig Vadisi'nde yöresel ürün stantlarına yönelik işletmeler mevcut mu? Hangi yöresel ürünler sunulmalı? sorularına paydaşların yarısından fazlası stant yok ve yöresel ve organik ürünler köy ürünleri olmalı cevaplarını vermiştir. **Bölgeye özel hediyelik eşyalar hakkında önerileriniz nelerdir?** sorusuna paydaşlar yoğunluk sırasına göre Frigleri anlatan ürünler, yöresel ürünler, Frig şapkası, Siyez ürünleri ve G8 Frig sikkesi olmalı demiştir.

Bölgenin pazarlanması için tanıtım faaliyetlerini yeterli buluyor musunuz? Seyahat acentelerinin faaliyetleri yeterli midir? Otel yöneticisi/otel rehberi bu konuda neler yapıyorlar? Resmi kurumlar bu konuda neler yapıyorlar? Frig Vadisi için yeterli sayıda tanıtım etkinlikleri düzenleniyor mu? Sosyal medyada-internette yeterince tanıtım çalışmaları yapılıyor mu? sorularına paydaşların çoğu sırasıyla tanıtımların yetersiz olduğunu, acentelerin tanıtımlarda yetersiz olduğunu, otellerin sadece kendi tanıtımlarını yaptığı, resmi kurumların fuar ve organizasyonlarda bölgeyi tanıttığı, yeterli sayıda tanıtım etkinliği düzenlenmediğini ve internette yapılan tanıtımların yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Bunlar dışında ekleme ya da belirtmek istediğiniz görüşünüz var mı? sorusuna paydaşlar çoğunlukla altyapı yatırımları olmalı, doğru turizm yöntemleri uygulanmalı, daha fazla tanıtım yapılsın, yerel halk bilinçlendirilmeli, yerel yönetimler senkronize çalışmalı, bilinçli turist getirilmeli ve projeler desteklenmeli yanıtını vermiştir.

Tablo 3. Afyonkarahisar İli Frig Vadileri ve Kral Yolu S.W.O.T Analizi

BÖLGENİN ADI: Frig Vadileri ve Kral Yolu	
LOKASYONU: İhsaniye, Bayat, İscehisar, Bolvadin, Emirdağ	
BİLİNİRLİK: Yerel	
GÜÇLÜ YÖNLERİ	ZAYIF YÖNLERİ
<ul style="list-style-type: none"> Bölgenin Kapadokya'ya benzemesi Kapadokya'dan daha büyük bir alana sahip olması Ormanların ve göllerin bulunması Bölgenin eko-turizm, sağlık turizmi, spor turizmi, kültür turizmi, kültürel miras turizmi, gastronomi turizmi, rekreasyonel turizm, jeo-turizm, etkinlik turizmi, çiftlik turizmi ve İpekyolu turizmi potansiyelinin olması Bölgenin Termal turizme yakınlığı 100 günlük eylem planı içerisinde olması Kütahya, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Ankara arasında olması Yerel halkın turizme açık olması Bölgenin FRİGKÜM tarafından desteklenmesi 	<ul style="list-style-type: none"> Tanıtım eksikliğinin olması Altyapı eksikliğinin olması Yerel yönetimlerin senkronize olamaması Termal turizmin gölgesinde kalması Toplu taşımının yetersiz olması Yeterince ilgi gösterilmemesi Denetimlerin yetersiz olması Mola noktalarının yetersiz olması Yerel halkın bilgilendirilmemesi Bölgedeki hizmet üreticilerinin turistleri bilgilendirmemesi Yerel yönetimlerin bilgi ve deneyimi olan kişilerle iletişim halinde olmaması Kral Yolu'nun Frig Vadileri kadar iyi bilinmemesi Bölge otellerinin çoğunlukla kendi tesislerini tanıtırken bölge tanıtımının zayıf kalması
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> Bölgenin doğallığını koruması Farklı turizm türleri için uygun bir coğrafyaya sahip olması Doğal ve kültürel pek çok unsuru bünyesinde barındırması Doğa sporcularının ve yerel halkın farkındalığının artması Asya pazarına açılma ihtimali Sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan güçlü insanlara hitap eden unsurlara sahip olması Yöresel ürünlerin tanıtılma ihtimali Yerel halkın sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan güçlenme ihtimali 10 yıllık master planı yapılması durumunda faaliyet opsiyonunda sayısının artma ihtimali Doğru turizm modellerinin uygulanma ihtimali 	<ul style="list-style-type: none"> Defincedilerin bölgeye zarar vermesi Bazı yerel halkın hala turizm bilincine varamamış olması Çıkar gruplarının bölgeye yatırım yapmak istemeleri Yerel yönetimlerin gerekli çabayı göstermemesi Çöp ve atıklara kesin çözümlerin bulunamaması Bölgenin geniş olmasından dolayı denetimlerin yeterli düzeyde yapılamaması Bilinçsiz turistlerin tahribatı Doğal yollarla oluşan tahribatlar Doğru turizm modellerinin uygulanamaması durumunda tahribatın artma ihtimali Özensiz restorasyon çalışmalarının doğal ve tarihi unsurlara zarar verme ihtimali Kral Yolu'nun doğal ve beşeri nedenlerden dolayı tamamen yok olma ihtimali

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm politikalarının geliştirilmesinde; uygun turizm modellerinin oluşturulması, yerel halkın oluşturulan modellerin merkezinde bulunması ve turizm destinasyonlarının sürdürülebilirlik kavramı göz önüne alınarak turizme kazandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda alternatif turizm türleri; hem gelişmekte olan ülkelerin doğru turizm politikalarını belirlemesinde hem de turizm destinasyonu olmaya aday bölgelerin ve bu bölgelerde yaşayan yerel halkın güçlendirilmesini sağlamak açısından önemlidir. Frigya Bölgesi üzerine yapılan S.W.O.T. analizinin dört aşamada değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Değerlendirmenin ilk aşaması; altyapı geliştirme aşamasıdır.

Frigya Bölgesi, Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya illeri arasında bulunduğu için oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Alanın bu kadar geniş olması ve yerel yönetimlerin birbirleriyle senkronize olamaması bölgenin turizm faaliyetleri açısından istenilen düzeyde olmamasına ve altyapı eksikliklerinin meydana gelmesine neden olmuştur. Alan içerisinde öncelikli olarak altyapı hizmetlerinin yerine getirilmesinin çok önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle, bölge içerisine gelen turistlerin yol, ulaşım, yeme-içme ve konaklama ihtiyaçlarının karşılanabilmesi; bölgede bulunan pek çok rota ve patika üzerinde yolların bulunması ve yollar üzerinde istikamet tabelalarının oluşturulması alt yapı çalışmalarının ilk adımları olarak değerlendirilmektedir.

Konaklama ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda hem yerel halk, hem FRİGKÜM, hem de çeşitli yerel girişimciler çeşitli konaklama ünitelerinin oluşturulmasında çaba göstermekte ve bazı yerleşim alanları içerisinde Frig Evleri, pansiyon ve butik oteller oluşturulmaktadır. Ayrıca, civar beldelerde bulunan termal otellerin de varlığı bölge içerisinde konaklama sorununun olmadığını göstermektedir. Bölgede yerel mimariye uygun, doğaya saygılı konaklama ünitelerinin oluşturulması hem turistler açısından hem de bölgenin sit alanı olarak özelliğini kaybetmemesi açısından daha iyi olacağı düşünülmektedir. Bölge içerisinde insani ihtiyaçların karşılanma noktasında tesislerin yok denecek kadar az olması ve konaklama alanlarıyla Frig Vadileri ve Kral Yolu arasında yer yer ciddi mesafelerin olması alan içerisinde bu tip konaklama ünitelerini gerekli kılmaktadır.

Yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanması konusunda mola noktalarının az sayıda olması önemli bir eksikliktir. Alan içerisinde sadece iki tane mola noktası bulunmaktadır. Altyapı eksikliklerinden biri olan mola noktalarında insani ihtiyaçların karşılanması gereken üniteler, yeme-içme alanları, dinlenme alanları ve rekreasyon alanları oluşturulması gerekmektedir. Ancak, mola noktalarının 1-2 km'lik alanlara yerleştirilmesi ve bu alanlar içerisinde yerel halk için istihdam olanaklarını arttırması öngörülmektedir. Özellikle, mola noktalarının belediyeler ya da illere ait valilikler tarafından organize edilmesi, yerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu konseptlere ve alanlara sahip mola noktalarının ve konaklama ünitelerinin alan içerisinde var olmaları turist miktarının ve turizm gelirlerinin mevsimlere göre oluşabilecek dalgalanmaları da en aza indireceği düşünülmektedir.

Altyapı hizmetlerinin son aşaması ulaşım hizmetleridir. Alan içerisinde kullanılabilir yol seçeneklerinin çok olmasına rağmen ulaşım konusunda çeşitli sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. Toplu taşıma imkanlarının sınırlı olması ve bölge tanıtımında kullanılan tabela ve işaretlemelerin yetersiz ve kafa karıştırıcı olması ulaşım hizmetlerinin en büyük çelişkilerindedir. Toplu taşıma araçlarının civar yerleşim alanlarında haftanın belli günlerinde ve belli saat aralıklarında hizmet vermesi turistler için sorun teşkil etmektedir. Ayrıca, özel araçlarıyla alanı ziyaret etmek isteyen kişilerin tabela ve işaretlemelerden yeterli miktarda yararlanamaması ciddi sıkıntılara neden olabilmektedir.

Ancak, belediyelerin toplu taşıma firmalarıyla senkronize bir şekilde çalışması ve Türkiye Cumhuriyeti Karayolları Genel Müdürlüğünün tabela ve işaretleme sayısını arttırması ve daha anlaşılır hale getirmesi sorunların büyük oranda çözülmesini sağlayacaktır.

Değerlendirmenin ikinci aşaması pazarlama planlama aşamasıdır. Pazarlama planlaması turistik doğa envanteri, turistik değerlere yönelik pazar bölümlendirmesi, niş pazarlama ve tanıtım faaliyetleri kapsamında değerlendirilecektir. Turistik doğa envanteri hem İhsaniye Belediyesi, hem İhsaniye Kaymakamlığı hem de FRİGKÜM tarafından oluşturulmuş ve bölgenin tanıtım filmlerinde kullanılmaktadır. Bölge içerisinde bulunan peribacaları, kervansaraylar, türbeler, tekkeler, ormanlar, göller, kiliseler, şapeller ve Kral Yolu turistik doğa envanterini oluşturmaktadır. Bölge içerisinde Hititlerin, Lidyalıların, Friglerin, Perslerin, Makedonyalıların, Roma İmparatorluğunun, Bizans İmparatorluğunun, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarına ait pek çok tarihi eserin bulunması, bölge içerisinde orman ve göllerin olması ve Frig Yürüyüş Yolu rotalarının bölgenin her yerinden geçmesi pazarlama çalışmaları için önemli unsurlardır. Ancak, yeterli ve etkili tanıtım yapılamaması pazarlama çalışmalarını yetersiz kılmaktadır. Pazarlama faaliyetlerinde Ankara, Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya illerinin ortak çalışma ile altyapı hizmetlerinin yerine getirilmesi, yerel halkın girişimciliğinin teşvik edilmesi ve etkili tanıtım çalışmalara önem verilmesiyle pazarlama faaliyetlerinin başarılı olacağı düşünülmektedir.

Turistik değerlere yönelik pazar bölümlendirilmesinde eksiklikler olduğu gözlenmektedir. Alan içerisinde kültür turizmi, kültürel miras turizmi, eko-turizm, spor turizmi, kültür turizmi, çiftlik turizmi, gastronomi turizmi, rekreasyonel turizm ve kamp-karavan turizmi gibi türlerin yapılabilmesine uygun alan ve imkanlar olmasına rağmen alan içerisinde alternatif turizm türlerine yönelik faaliyet alanlarının belirli bir kısmının oluşturulması pazar bölümlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bölgenin atlı doğa yürüyüşleri, oryantiring ve yoga gibi sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik düzeyleri toplum ortalamasının üzerinde olan kişilere hitap eden faaliyetler için güçlü bir potansiyele sahip olması Frigya Bölgesi'nin turizm potansiyelini güçlendirmektedir. Yerel yönetimlerin bölge hakkında bilgi ve deneyime sahip kişilerle işbirliği halinde olması, bölge içerisinde alternatif turizm türlerine uygun alanların belirlenmesi, muhtemel türler için uygun altyapı ve üstyapı imkanlarının oluşturulması, her bir türe uygun turist profillerinin belirlenerek hedefe yönelik pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesinin tanıtımlarda daha etkili olabileceği düşünülmektedir.

Niş pazarlama konusunda yapılan çalışmalar spor turizmi, rekreasyonel turizm ve eko-turizm türleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Spor turistlerinin Frig Yürüyüş Yolu üzerinde trekking ve bisiklet gezileri yapması, rekreasyonel turistlerin Emre Gölü ve çevresinde ATV motor gezileri, Kral Midas Kayığı turları gibi aktivitelere katılmaları ve eko turistlerin peribacalarına, ormanlara ve göllere geziler düzenlemesi niş pazarlama çalışmalarının kanıtıdır. Ancak, bölgenin diğer alternatif turizm türlerinin geliştirilebilmesi için niş pazarlama faaliyetlerinin eksik kaldığı görülmektedir.

Bölge içerisinde niş pazarlamanın doğru bir şekilde yürütülmesi için potansiyel turizm türlerinin belirlenmesi, türlere yönelik alan çalışmasının yapılması, alan çalışmasının ardından altyapı çalışmalarının organize edilmesi, hedef kitleye uygun turist modellerinin belirlenmesi ve belirlenen turist modellerine uygun pazarlama ve tanıtım faaliyetleri yürütülmesi durumunda niş pazarlamanın bölgede daha etkili olacağı öngörülmektedir. Tanıtım faaliyetleri konusunda bölge içerisinde çeşitli zamanlarda düzenlenen Frig Vadileri Ultra Maratonu, Motosiklet ve bisiklet yarışları gibi faaliyetlerin tanıtımlarda kullanılması ve kamu kurumlarının hem yurtiçinde hem de yurtdışında yapılan çeşitli fuar ve organizasyonlarda pazarlama çalışmalarında bulunması tanıtım faaliyetleri açısından önemlidir.

Değerlendirmenin üçüncü aşaması talep oluşturma aşamasıdır. Bölgeyle ilgili talep oluşturulurken acente faaliyetleri, resmi kurumların faaliyetleri, etkinlik organizasyonları ve interaktif pazarlama faaliyetleri dikkate alınmıştır. Seyahat acentelerinin talep oluşturmalarıyla ilgili faaliyetlerine yönelik araştırmaların sonuçları bölgede yeterli miktarda altyapı çalışmaları olmamasından dolayı kesintiye uğramıştır. Özellikle, acentelerin bölge içerisinde turist memnuniyeti oluşturabilecek miktarda altyapı eksikliklerinden dolayı talep oluşturma faaliyetlerinde sıkıntılar yaşanmaktadır. Bölge içerisinde eksikliklerin tamamlanmasıyla nitelikli turistlere hitap edilebilmesi muhtemel projelerin hayata geçmesi durumunda acentelerin talep oluşturmak için çok yönlü tanıtım çalışmaları sürdürebilecekleri düşünülmektedir.

Resmi kurumların tanıtım faaliyetleri de talep oluşturulması yönünden önemlidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, Cumhurbaşkanlığı'nın, kaymakamlıkların, valiliklerin, FRİGKÜM'ün ve belediyelerin Frigya Bölgesi için yapmış olduğu ve yapmakta olduğu çeşitli çalışmaları söz konusudur. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2017 yılında Ankara'da düzenlediği Turizm Şurası toplantısında Frigya Bölgesi'nin öncelikli olarak turizme kazandırılması gündeme gelmiş ve Kral Yolu'nun da Frig Vadilerinin bir parçası olduğu belirtilmiş ve turizme kazandırılmasının önemli olacağına dair fikirler ve öneriler sunulmuştur. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı'nın yayınladığı 100 Günlük Eylem Planı tanıtımında Frigya Bölgesi'nin turizme kazandırılması için harekete geçileceği belirtilmiştir. Hem İhsaniye Belediyesi hem de İhsaniye Kaymakamlığı farklı tanıtım filmleri ve tanıtım broşürleri oluşturarak uzun bir süredir talep oluşturma faaliyetleri içerisinde çalışmalar yürütmektedirler.

İhsaniye Kaymakamlığı, Frig Vadileri Master Planı başlıklı bir çalışma yapmasının yanı sıra Kütahya, Afyonkarahisar ve Eskişehir valiliklerinin de Frigya Bölgesi'nde talep oluşturma adına yapmış olduğu çeşitli çalıştaylar ve araştırmaları söz konusudur. FRİGKÜM ise, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 Turizm Stratejileri Eylem Planı çerçevesinde Frigya Bölgesi ile ilgili tanıtım filmi çeşitli broşürler, haritalar ve krokiler hazırlamıştır. Frigya Bölgesi'nin önemli bir turizm potansiyelinin olması ve tanıtımlara ihtiyaç duymasından dolayı yurtdışında bulunan büyükelçiliklerinin de tanıtımlarda sorumluluk almaları gerektiği düşünülmektedir. Özellikle, Çin, Güney Kore, Japonya, Malezya, Singapur gibi ülkelerde bulunan Türk büyükelçiliklerinin tanıtımlarda ve organizasyonlarda daha fazla rol olmaları Frigya Bölgesi'nin turizm gelirlerini, altyapı ve üstyapı imkanlarının artması için olumlu bir etki yaratabilecektir.

Etkinlik organizasyonları da talep oluşturma açısından önemlidir. Frigya Bölgesi'nde bulunan yerleşim yerlerinde yılın belli zamanlarında yerel festivaller yapılmaktadır. Ancak, bu etkinlikler yerel bilinirliğe sahip olduğu için tanıtımlarda önemli etkilerinin olduğu düşünülmemektedir. Ancak, Frigya Bölgesi içerisinde yılın belli zamanlarında düzenlenen Frig Vadileri Ultra Maratonu ve bisiklet yarışlarının talep oluşturmada önemli katkıları vardır. Bu katkılar zaman içerisinde bölgeye gelen turist sayısını arttırmış olsa da beklenen turizm gelirleri ve turist sayısına ulaşamamıştır. Frig medeniyetiyle ilgili yapılan araştırmalar sonucunda Friglere ait çeşitli müzik aletlerine, notalara ve müzik makamlarına ulaşılmıştır. Ayrıca, Friglerin eğlence ve festivalleri sosyal hayatlarının önemli parçalarından olması oluşturulmak istenen etkinliklerde konsept olarak kullanılmasının etkili bir yöntem olabileceği düşünülmektedir.

İnteraktif pazarlamanın talep oluşturmada yardımcı olduğu düşünülmemektedir. İnternet üzerinde Frigya Bölgesi ile ilgili pek çok tanıtım filmi, web sitesi ve bilgilendirme portalları olmasına rağmen turistler üzerinde etki oluşturmada yetersiz kaldığı görülmektedir. Bölge içerisinde altyapı ve üstyapı imkanlarının yetersiz olması ve potansiyel turistler üzerinde etkili olmayan tanıtımlar yapılması da talebi etkileyen diğer faktörlerdir. Bölge içerisinde yaş gruplarına göre aktivitelerin oluşturulması ve bu aktivitelerin internet üzerinde hem görsel hem de işitsel olarak sunulmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Frigya Bölgesi S.W.O.T. analizi değerlendirme sonuçlarının son kısmı tutundurma çalışmalarıdır. Yapılan pazarlama faaliyetlerinin hedef kitle üzerinde farkındalık yaratması ve talep oluşturma için tutundurma çalışmalarının sürekli ve etkili bir biçimde yürütülmesi gerekmektedir. Yapılacak olan çalışmaların Frigya Bölgesi'nde potansiyel turist sayısını olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABRAHAM, S. C. (2012). Strategic Planning: A Practical Guide For Competitive Success. Emerald-Bingley.
- AKKUŞ, A. (1998). Genel Fiziki Coğrafya. Nobel Yayıncılık-Ankara.
- AKURGAL, E. (1995). Anadolu Uygarlıkları. Net Turistik Yayınları-İstanbul.
- AŞILIOĞLU, F. ve Memlük, Y. (2010). Frig Vadisi Kültürel Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi.
- ATALAY, İ. (1997). Türkiye Coğrafyası. Ege Üniversitesi Basımevi-İzmir.
- BEKTÖRE, E., Korkmaz, E., Erşen, G. ve Atak, A. (2018). Frig Vadisi Potansiyel Kamp Alanları ve Rotalarının CBS Aracılığıyla Belirlenmesi. Eskişehir: GSI Journal.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, E. A. Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Yayınları.
- CURTIS, J. (1989). Ancient Persia. London: British Museum Publication.
- CURTIS, V. S. ve Stewart, S. (2010). Birth Of The Persian Empire: Volume I. I. B. Tauris New York: Publication.

- DE BLOIS, L. ve Van Der Spek, J. (2008). An Introductions To The Ancient World. New York: Taylor And Francis Publication.
- DEMİREL, A. G. (2013). Stratejik Yönetimde Paydaşlar Yönetimi Kuramına Giriş: Aracı Yaklaşımlar. Asos Journal-Elazığ.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT). (2006). Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı-Ankara.
- DİAKOV, V. ve Kovalev, S. (2008). İlkçağ Tarihi-1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan. Yordam Kitap Basın ve Yayın-İstanbul.
- DOĞANTAN, E. (2014). Frigya Bölgesine Alternatif Konaklama Tesisi Önerisi: Karavancılık. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otelcilik Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- EKİZ, E. ve Yazıcı, H. (2016). Termal Turizmde Farklı Bir Destinasyon: Jeoturizm (Afyonkarahisar Örneği). Berlin: Zeitschrift für die Welt der Türken.
- ERİNÇ, S. (1996). Jeomorfoloji I. Öz Eğitim Yayınları-İstanbul.
- FREEMAN, R.E., Harrison, J.S., Wicks, A.C., Parmar, B. L. ve De Colle, S. (2010). Stakeholders Theory: The State Of The Art. Cambridge University Press-New York.
- FRENCH, D. (1998). Pre- and Early-Roman Roads Of Asia Minor. The Persian Royal Road. London: Taylor And Francis Publication.
- FRIEDMAN, A. L. ve Miles, S. (2006). Stakeholders: Theory and Practice. New York: Oxford University Press.
- GREENEWALT JR, C. H., Cahill, N. D., Strinson, P. T. ve Yegül, F. K. (2003). The City Of Sardis: Approaches in Graphic Recording. Cambridge: Harvard University Art Museum.
- GÜNGÖRDÜ, E. (2003). Türkiye'nin Coğrafyası. Ankara: Asil Yayıncılık.
- GÜR, S. (2007). İlk İnsanlardan Selçuklu'ya: Anadolu Uygarlıkları ve Antik Şehirler. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- KARASAR, N. (1995). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları.
- KATOUZIAN, H. (2009). The Persians: Ancient, Mediaeval and Modern Iran. Cornwall: Yale University Press.
- KERİMOĞLU, E. ve Çıracı, H. (2008). Sustainable Tourism Development and a Governance Model for Frig Valley. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi.
- KILIÇ, S. (1957). İç ve Dış Kuvvetler Jeolojisi. İstanbul: Berksoy Matbaası.
- KUHRT, A. (2009). Eski Çağ'da Yakınoğu Yaklaşık M. Ö. 3000-330. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- TC KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI. (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2023. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÖZDEMİR, M. A. ve Kervankıran, İ. (2012). Afyonkarahisar İlinin Turizm Gelişimi ve Çekicilikleri. Malatya: Sosyal Bilimler Dergisi.
- ÖZKAYMAK, Ç., Yıldız, A., Karabaşoğlu, A., Bağcı, M., ve Başaran, C. (2017). Seydiler (Afyonkarahisar) ve Çevresinin Jeoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi. Ankara: Türkiye Jeoloji Bülteni.
- PAMİR, H. N. (1948). Dinamik Jeoloji. İstanbul: Kenan Matbaası.
- ROLLER, L. E. (2011). Phrygian and The Phrygians. Oxford: Oxford University Press.

- ROOSEVELT, C. H. (2009). The Archaeology Of Lydia From Gyges to Alexander. Cambridge: Cambridge University Press.
- RUSSEL, J. ve Russel, L. (2005). Strategic Planning Training. Virginia: Astd. Press.
- SEYHAN, B. (2014). Frigya Bölgesinin Kültürel Miras Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel işletmeciliği Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- SIMERSON, B. K. (2011). Strategic Planning: A Practical Guide to Strategy Formulation and Execution. California: Praeger.
- SIR RAMSEY, W. M. (1897). The Cities and Bishoprics Of Phrygia: Being An Essay Of The Local History Of Phrygia From The Farliest Time To The Turkish Conquest. Oxford: Claredon Press.
- ŞAHİN, C. (2006). Türkiye Fiziki Coğrafyası. Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- TAŞTAN, M. ve Çelebi, Y. (2007). Tarih Sözlüğü. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- TÜFEKÇİ SİVAS, T. (2008). Friglerve Frig Uygarlığı. İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (TCC). (2018). 100 Günlük İcraat Planı. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- UÇANKUŞ, H. T. (2002). Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia (Kültür Rehberi). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı.
- WAUGH, D. (2007). Richthofen's "Silk Roads": Toward The Archaeology Of A Concept. Silk Road Foundation-California.
- YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2003). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık-Ankara.
- YOUNG, R. S. (1963). Gordion on the Royal Road. Philadelphia: American Philosophical Society.
- YURDAKUL, A., ve Töre Başat, H. (2018). Antik Rotaların Turizm Açısından Yeniden Canlandırılması: Kral Yolu-Frig Vadisi için Frig Yürüyüş Yolu Önerisi. Innovation and Global Issues Congress IV. Antalya: INGLOBE.
- YÜKSEK, G., Dinçer İstanbullu, F., ve Dinçer, M. Z. (2017). Seyitgazi İlçesi Paydaşlarının Sürdürülebilir Turizm Farkındalıkları. 1st International Sustainable Tourism Congress. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- YÜKSEL, İ. (2007). Şifalı Frigya: Peri Bacaları, Kaya Yerleşimleri. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.